

O smyslu lidského života [dřívější titul (pokud jde o tentýž referát): Smysl lidského života]

Ladislav Hejdánek

◆ referát, česky, vznik: 4. 1. 1945 ◆ poznámka: Referát pro Debatní kroužek. V Praze dne 4. ledna 1945 [titulek první verze (?)]

◆ paper, Czech, origin: 4. 1. 1945

O smyslu lidského života [dřívější titul (pokud jde o tentýž referát): Smysl lidského života]

Ladislav Hejdánek

◆ referát, česky, vznik: 4. 1. 1945 ◆ poznámka: Referát pro Debatní kroužek. V Praze dne 4. ledna 1945 [titulek první verze (?)]

◆ paper, Czech, origin: 4. 1. 1945

O smyslu lidského života [1945]

Smysl lidského života

referát pro Debatní kroužek, v Praze dne 4. ledna 1945

1. Závažnost problému

Často bývá zvykem začínati v podobných případech základními noetickými otázkami. Tu se však *předpokládá* poznání samo jako dané, aniž by se považovalo za nutné zhodnotit jeho samostatnou existenci; v nejlepším případě se uvede vztah k člověku, s nímž se opět počítá jako s apriorně danou skutečností. (Cogito, ergo sum.) Rozhodně však není obvyklé řešit předem smysl své existence, svého života, neboť evoluce prý může být realizována teprve na *základě* původně dané skutečnosti. Jistě, že změna se může stát pouze s něčím nebo na něčem; ale kde je evidentní průkaz toho předpokladu, že naše „já“ je prvotně danou skutečností? Ani důraz na subjektivitu a relativitu nemůže zastřít zásadní chybu. Určitý subjekt si *nemůže* dát sám *smysl*, a to ani tehdy, když může dát smysl jiným věcem, nýbrž smysl mu musí být dán *nezávisle* na něm. Proto můžeme hledat smysl svého života jen tam, kde je stanoven, nebo tam, kde se projevuje ve svém naplnění; nikdy jej nemůžeme najít u sebe, neboť smysl není vlastností našeho života. Vyřešením tohoto problému se stavíme na jistý, nepohyblivý základ a vyřešíme tím zároveň plán stavby na něm. Plán bez jasného uvědomění, co žádám a co chci, není plánem; „požadavek plánu znamená aktivnost proti pasivnosti“ (Mathesius).

2. Ujasnění pojmů

Všimněme si nejprve toho druhu smyslu, který můžeme sami věcem či událostem dávat. Můžeme rozlišovat zásadně dva druhy, totiž smysl v přibližném výzamu „účel“, „účelnost“, a smysl jako „význam“. (Př.: smysl ptačího hnízda – účel, účelnost jeho; právě tak kamna, tisk, užívání teček a čárek v Morseově abecedě ap.; dále: smysl věty, slova – význam, obsah jejich; též smysl jistého seřazení teček a čárek v Mors. abec. atd.)

Podle toho můžeme vyjádřiti svou otázku po smyslu lidského života dvojím způsobem. Můžeme se ptáti, co to pro nás znamená, že tu jsme, co je v tom pro nás významného, anebo, proč tu jsme, z jakého důvodu, a ovšem také (což z toho plyne), k čemu nás to zavazuje, co je v důsledku toho naší povinností.

Jelikož nám jde v první řadě o smysl *vlastního*, mého a tvého života, je zřejmé, že hledáme důvod své existence, tj. proč tu jsme, a cíl, účel své existence, tj. nač tu jsme. (Nejde tu o další rozdělování, neboť cíl musí být zvolen, aby byl cílem; a k zvolení tohoto cíle vede vždy nějaký důvod, který se však zároveň vztahuje na cestu vedoucí k cíli; cesta ta je účelná v té míře, v jaké je pro ni dostatečným zdůvodněním důvod volby cíle. Můžeme tedy říci, že účel je vlastně důvodem.)

3. O cíli života

Najdeme-li cíl, stanovený pro náš život, můžeme dáti svému životu smysl tím, že jej zaměříme k tomuto cíli. Musíme se tedy ptát nejprve po cíli života.

Jak jsme již řekli, nemůžeme si onen cíl sami zvolit, neboť pak by nebyl cíl tak veliký a tak vysoký, aby jeho dosažení bylo dostatečným odůvodněním naší existence, našeho života vůbec. Ptáme-li se, proč tu jsme a proč tu žijeme, je to otázka zaměřená

O smyslu lidského života

Otázka po smyslu života je jednou z nejdůležitějších a nejzákladnějších otázek lidstva. Není to ovšem první otázka, kterou člověk klade a na kterou hledá odpověď; teprve na určitém stupni svého vývoje je duch schopen tuto otázku formulovat.

Především je to zjištění a vědomí ne-všemohoucnosti, které způsobí obrácení pozornosti k tak zvanému „vnějšímu světu“. Na vlastní vůli nezávislý vztah mezi samotnou osobou (tj. celým organismem jako okruhem přímé vlády vůle) a ostatním světem je svým původem připisován vůli a chtění jednotlivých předmětů, a teprve později vidí člověk za různými případy a příhodami vůli více nebo méně mocných bytostí či duchů jemu příznivých nebo nepříznivých. Vidí tedy ve všech zvláštních podnětech (a vněmech) z vnějšího světa pocházejících jistý smysl, který chápe jako znamení milosti a přízně nebo nepřízně a nenávisti. Dotud se považuje za středisko dění ostatního světa.

Nutně však přijde čas, kdy se mu tento názor o sobě jakožto centru počne hroutit. Dojde to tak daleko, že vlastně ani dobře neví, kam se má zařadit. A tu právě vzniká otázka po smyslu vlastního života. Člověk se tedy ptá, co je smyslem jeho života; a ptá se dokonce, má-li jeho život vůbec nějakou náplň, kterou by mohl nazvat smyslem. Je přirozené, že se brání záporné odpovědi a nikterak si nepřeje odůvodňovat svou skepsi, která i tu znamená – jako obvykle – jenom přechod od nevědomé jistoty k jisté vědomosti, stav, který jej nutí k pátrání, poznávání a vyřčení konečné (zatím) theorie, kterou skepse nikdy není. Člověk chce skepsi překonat; přitom je vždy více optimistou než pesimistou: chce si odpovědět kladně, je přesvědčen o svém původním názoru, on to cítí, on to ví, chce to pouze dokázat – sobě, ale hlavně ostatním. Je na celé věci tak osobně zúčastněn, že nemůže zůstat nestranným soudcem ani nezaujatým badatelem, neboť jde o svrchované důležitou věc, o smysl jeho vlastního života.

Všimněme si nejprve významu slova „smysl“. Vyloučíme-li význam „čidlo“, pak můžeme zbývající rozdělit ještě do několika skupin. Tak na příklad, radíme-li někomu, aby zamýšlenou věc nedělal, že to nemá žádný smysl, pak máme na mysli, že tím nelze ničeho dosáhnout, že by to nepomohlo, že by to bylo bezvýsledné, prostě řečeno, je to bezúčelné. Jde nám tady o cíl, o účel, kterého může neb nemůže být dosaženo. – Ptáme-li se přítele, který ve svém bytě přemístil nábytek, jaký smysl má tato změna, tážeme se po výhodě nového sestavení proti starému, tedy opět po účelu změny. – Ptá-li se neznalé dosud dítě po smyslu toho divného žebroví pod okny, vysvětlíme mu účel ústředního topení.

Ve všech těchto případech můžeme slovo „smysl“ nahradit slovem „účel“. Musíme si však uvědomit, když říkáme, že kamna mají nějaký účel, že to znamená asi tolik, jako: „Kamna mohou sloužit k nějakému účelu, může jich být k něčemu účelně užito.“ Účel kamen neleží v nich, není jejich stálou vlastností, nýbrž leží v jejich použití; vlastností kamen je pouze schopnost být použit k určitému účelu (jednomu nebo více), tedy jistá vhodnost k použití. Důležité jest, že tato vhodnost je dána vlastnostmi látkovými (pevnost, tvrdost, stálost na ohni, vodivost atd.), jichž výběr je na člověku závislý, a vlastnostmi tvarovými, na člověku většinou cele závislými. Obdobně je tomu v druhém případě, kde však jde pouze o účel seskupení týchž předmětů, tj. přesněji – dle předchozího – vyjádřeno: o vhodnost sestavení. V prvním případě jde o účel (účelnost) v pravém slova smyslu.

Jinak je tomu však u další skupiny příkladů. Tvrdíme-li, že nějaká věta nemá žádný smysl, pak říkáme, že nám nic nepovídá, že pro nás nic neznamená, že nemá žádný význam, žádný obsah, nebo konečně můžeme namítnouti, že to není vůbec žádná věta. Podobně slovo není pouze souhrnem několika v určitém pořádku za sebou jdoucích hlásek, smysl neleží v hláskách ani v jejich sestavě, nýbrž je jim – na nich nezávisle – člověkem přiřazen. A nikoli jedním. Lidé musejí být zasvěceni do principu manipulace s hláskami neb se slovy, musejí znát smysl základních jednotek, aby pochopili smysl jednotek vyšších. Můžeme-li hovořiti o vhodnosti např. teček a čárek v Morseově abecedě, pak tak činíme v souvislosti s nynějším způsobem telegrafování a pod., avšak zcela nezávisle na smyslu

samotné zprávy. Jde tu všude v podstatě o symbol (tj. podle Tvrdého „označení, které klademe vědomě a úmyslně“); smysl zde není dán jako důsledek výběru a seskupení některých základních částic, jak tomu bylo u příčiny vhodnosti kamen, nýbrž lidé se dohodli, že určitý symbol budou považovati za znamení, mající právě tak určitý smysl. Kolik lidí o této dohodě ví, tolik jich pochopí smysl v konkrétní situaci.

Teprve po tomto úvodu můžeme přistoupiti k dalšímu. Porovnejme významový ráz našeho „smyslu života“ s uvedenými dvěma skupinami, a případně se snažme o zařazení.

Předně se tažme, můžeme-li při hledání smyslu života míti na zřeteli jeho význam, jde-li nám o odpověď zejména na otázku: Co to pro mne znamená, že tu jsem, že žiji? Co je v tom pro mne významného? – Jistě ani to pro nás nebude zbytečnou a bezvýznamnou otázkou. Myslím však, že to rozhodně není nejzávažnější problém a že jej nebudeme stavět na první místo. Daleko bližší je jistě každému otázka: Proč tu jsem? Z jakého důvodu? a ovšem hned další: K čemu mne to zavazuje? Co je mou povinností?

Cítíme-li, že nejsme tam, kde máme být, že se nechováme tak, jak se máme chovat, nežijeme, jak máme žít, vidíme-li, že s námi není něco v pořádku, pak první otázkou musí být: Co máme činiti? Nemůžeme svůj ani celkový úpadek pozorovat jako zajímavou zvláštnost, a už naprosto nemůžeme hledět na vše jako na důkaz a potvrzení své theorie: Hle, vždyť jsem to říkal.

Neznáme smysl svého života: „Co tedy máme činiti?“ Hledáme cíl; a někteří nalézáme, někteří nikoliv. Nalézáme však správně? Je to opravdu cíl našeho života?

Z denního života víme, že máme jednak takové cíle, které nám stanovili jiní lidé, a jednak své vlastní, námi zvolené. Může nejvyšší cíl našeho života být závislý na naší volbě? Jistě nikoliv; již proto ne, že by pak nebylo nikterak zaručeno, že jde o nejvyšší, konečný cíl. Musí být tedy na nás nezávislý, zvolený bez naší vůle, a nadto vůbec bez lidské vůle, musí být stanoven dříve, než žijeme, musí nám být dán jako důležitá součást, náplň života, která by mu teprve dala smysl. Cílem mého celého života je něco, co je zároveň důvodem tohoto žití; cíl ten se ukázal tak dosaženíhodným, že se stal dostatečným důvodem existence života, v němž nebo kterým by bylo možno ho dosáhnouti.

Co víme o tomto cíli? Předně to, že bylo potřebí života k jeho dosažení. A nejen to; bylo zapotřebí mnoha životů. A tu by mohl někdo namítnouti: Vždyť přece nedosáhnou všichni lidé toho cíle, vždyť jistě o něm všichni ani nevědí. Zda o něm všichni vědí nebo nevědí, to ponecháme zatím stranou; ale pravda jest, že ho všichni nedosáhnou. V tom se nám jeví další zvláštnost onoho cíle: je nutno, aby se člověk sám ze své vůle svobodně rozhodl za ním jít. Proto člověk není ovlivňován ničím z vnějšku, i když je nezbytno riskovat, že se rozhodne jít za nějakým jiným, svým cílem. Proto mu není dáno duch hotový, myšlení hotové, chtění hotové; to všechno v něm roste, sílí, až ve vhodný okamžik, v rozhodnou chvíli je postaven před hotovou věc, před otázku, kterou nelze obejít, na kterou musí bezpodmínečně odpovědět. Právem říkáme: v rozhodnou chvíli, neboť tím, jak se člověk rozhoduje pro nebo proti, zároveň rozhoduje o sobě, také – pro nebo proti. A jestliže je tomu tak, pak je přirozené, že nemusejí být všichni postaveni před rozhodnutí; nejsou všichni hotovi.

Kde však zůstává smysl života, může-li se stát, že daného, předem stanoveného cíle není dosaženo? Tu přece ztrácí život i svůj smysl. Ovšem; buďme však pamětlivi toho, že život sám o sobě nemá smyslu. Smysl má stvoření života, má totiž svůj účel; smysl má též jednání lidské, které usiluje o dosažení určeného cíle, neboť má také svůj účel. Avšak to vše je pouhou nedobře vystihující aplikací na náš starý příklad o kamnech. Takto by vše nasvědčovalo tomu, že právě tak, jako když kamnář špatně postaví kamna a v kamnech nelze potom topit, tak také člověk je špatně stvořen, když nemá smysl. To by však bylo naprostým nepochopením. Právě to, že zřejmě nikoli všichni dosahují cíle, je nám výmluvným svědectvím o tom, jak podstatně a nesrovnatelně se tento cíl liší ode všech našich

jednotlivých cílů a cílečků; ačkoliv je stanoven předem a nezávisle na člověku, přece vyžaduje, aby si jej člověk sám ze své vůle vyvolil, aby se k němu přiznal, aby jej vzal a přijal za svůj – jinak ho nemůže být dosaženo.

Člověk totiž není pouhým prostředkem k dosažení cíle, nýbrž je jaksí sám v cíli obsažen, ten cíl se ho nejvýš osobně týká; nebýt člověka, nebylo by ani cíle, neboť cíl ten je v člověku, v tom, že se s ním něco musí stát. Ale ovšem, cílem není sám člověk; je v něm obsažen, ale cílem je daleko víc, cíl je větší než člověk. Bez cíle by nebylo člověka, bez tohoto cíle by člověk nebyl člověkem.

Co to vše znamená? Aby se člověk (jako biologický jedinec) se opravdovým člověkem, je k tomu potřebí onoho cíle; to je to, co jsme nazvali „nehotový člověk“. Tento nehotový člověk se nemůže stát hotovým, pravým člověkem, aniž by se přiznal k své povinnosti, aniž by se rozhodl pro tento cíl. Zároveň však bez toho nemůže být cíl uskutečněn. Musíme si dobře uvědomit tu vzájemnou souvislost, která je mezi námi a mezi naším cílem, určením, posláním; jinak nikdy nepochopíme smysl svého života. Zjistili jsme již, že tento smysl je naprosto jiného rázu než oba na začátku uvedené druhy smyslu. Zde jsme řekli, že člověk se musí přiznat k svému poslání, aby mohlo být cíle dosaženo. Neříkáme, že člověk musí konečného cíle sám dosáhnouti; on musí dosáhnout i svého „cíle“ musí zasáhnout na určeném mu místě, to jest u sebe, musí se připravit, rozhodnout a tím připravit cestu k dosažení onoho posledního, konečného cíle, jehož celkové uskutečnění není už v jeho moci, v jeho silách. Člověk se může pouze rozhodnouti o osobním účastenství na něm. Ovšem jen tehdy, je-li před toto rozhodnutí postaven.

Smysl života záleží tedy v osobním rozhodnutí jednotlivcově.